

Висновки. У контексті політико-економічних змін у СРСР наприкінці 1920-х рр., що природно вплинуло на зміну радянської митної системи, керівництво держави вирішило підкорегувати митно-тарифну справу шляхом затвердження нового митного тарифу. Тариф, прийнятий у лютому 1927 р., як і попередній, був у цілому протекціоністським, розглядався керівництвом держави як засіб захисту від світового капіталу. Отже, новий тариф ставав знаряддям впливу радянської держави на її торгових візаві під час міжнародних перемовин та укладання різноманітних торгових угод. У той же час новий тариф ніяк, по суті, не змінив практичну діяльність радянських митних установ.

Розробка і впровадження наприкінці 1928 р. Митного кодексу СРСР не могли не вплинути на поточне митно-тарифне регулювання, про що свідчать численні зміни відповідної нормативної бази. Митний кодекс підтвердив протекціоністський характер митного тарифу й дещо обмежив повноваження МТК. Водночас державна монополія зовнішньої торгівлі під сумнів не ставилася, митний тариф розглядався лише як спосіб захисту цієї монополії.

В умовах згортання непу, початку масового розкручення селян і підготовки до тотальної їх колективізації, форсованої промислової індустріалізації митний тариф для правлячої кліки, вочевидь, ставав занадто складним засобом упровадження зовнішньої торгівлі. Митний кодекс уже не задовольняв повною мірою реалізацію митно-тарифної справи в умовах згортання непу й переходу радянської економіки на принципи командно-адміністративного керування. За всіма соціально-економічними процесами, включаючи зовнішньоторговельні, політичний режим бажав установити максимально повний контроль. Ось чому вже у січні 1930 р. затверджено черговий радянський митний тариф, який більшою мірою відповідав новим реаліям.

УДК 94(47):339.542.2

ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДОГОВІР ТА МИТНА КОНВЕНЦІЯ МІЖ СРСР І ТУРЕЧЧИНОЮ 1927 р.: ІСТОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ЗНАЧЕННЯ

А. В. Новотоцьких

(Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ)

Присвячено дослідженню Торговельного договору та Митної конвенції, укладених СРСР і Туреччиною у 1927 р. На основі архівних джерел розглядаються етапи прийняття, зміст та історичне значення названих міждержавних актів.

Статья посвящается исследованию Торгового договора и Таможенной конвенции, подписанных СССР и Турцией в 1927 г. На основании архивных источников рассматриваются этапы принятия, содержание и историческое значение указанных межгосударственных актов.

The article is devoted to the study of the Trade Agreement and the Customs Convention signed by the USSR and Turkey in 1927. On basis of archival sources considered stages of adoption, content and historical significance of these international instruments.

Ключові слова. Торговельний договір, митна конвенція, СРСР, Туреччина, монополія зовнішньої торгівлі, торговельне представництво СРСР, нова економічна політика.

Вступ. Зовнішня торгівля та митна справа у часи інтенсивного розвитку ринкової економіки та глобалізації відіграють усе більшу роль у житті суспільства. Проте повноцінне дослідження даних явищ неможливо без урахування їх історичної ретроспективи. Значну зацікавленість викликає історичний аналіз зовнішньоторговельної та митної політики радянської доби, коли керівники держави намагалися реалізувати унікальний для свого часу принцип державної монополії зовнішньої торгівлі. У цьому контексті важливо розглянути, яким чином дана політика вплинула на зв'язки СРСР з іншими державами, зокрема, на прикладі укладення

© А. В. Новотоцьких, 2013

в 1927 р. Торговельного договору та Митної конвенції СРСР з Туреччиною. Дана тема важлива та актуальна й для сучасного розвитку України, тогочасної складової СРСР, адже вивчення й переосмислення минулого дають можливість використовувати позитивний досвід, уникати типових помилок у майбутньому.

Дана проблема досліджувалася у радянський час, як правило, у контексті вивчення зовнішньої торгівлі СРСР та дипломатичних зв'язків між Радянським Союзом і Туреччиною такими міжнародниками, істориками та правниками, як А. Громико, О. Пономарьов¹, В. Шишкін². У часи незалежної України історії радянської зовнішньої торгівлі та митної політики СРСР і УСРР даного періоду присвячено дослідження Д. Архірейського³, О. Морозова⁴, В. Чорного⁵ та ін. Також питаннями відносин між СРСР і Туреччиною цього періоду займаються й сучасні турецькі науковці, наприклад, Р. Д. Орс⁶. Але проблеми особливостей і значення Торговельного договору та Митної конвенції від 11 березня 1927 р. залишаються ще малодослідженими, чим і зумовлена поява даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз історії прийняття Торговельного договору та Митної конвенції СРСР з Туреччиною 1927 р. у контексті тогочасної внутрішньої та зовнішньої політики СРСР і Туреччини. Також досліджуються етапи прийняття й особливості вищезазначених актів. Насамкінець, розглядається значення останніх для політики обох держав і зв'язків між ними.

Результати дослідження. Історія відносин між двома “титанами” – Російською та Османською імперіями завжди мала суперечливий характер. Протягом XVIII–XIX ст. відносини між двома державами загострились, що відобразилося у низці російсько-турецьких воєн даного періоду. Конфлікт досяг апогею під час Першої світової війни, коли Російська імперія погодилась виступити на боці союзників за умови подальшої передачі їй таких бажаних турецьких територій і чорноморських проток.

Але історія розпорядилась інакше. Розпад обох імперій, громадянські війни та формування нових держав на їх територіях несподівано змінили вектор зв'язків між утвореннями на теренах колишніх Російської та Османської імперій. Зближенню посприяли наявність спільного ворога (західних капіталістичних країн), схожість реформ у новостворених державах та низка інших суб'єктивних та об'єктивних причин. Цікаво, що перший крок у налагодженні дипломатичних зв'язків з Туреччиною з-поміж інших радянських держав зробила саме Україна. Представник останньої – заступник голови Раднаркому УСРР М. Ф. Фрунзе під час візиту до Анкари у 1921 р. намагався розвінчати антирадянську пропаганду й запевнити турецьких лідерів у підтримці більшовиків. Як наслідок цього візиту укладено Договір про дружбу і підтримку спочатку з УСРР, а потім і з іншими радянськими державами. Саме до Москви як загальнорадянського центру було відправлено першу делегацію новоствореної Турецької Республіки, що свідчить про значення для останньої дипломатичних зв'язків з більшовицьким режимом⁷.

Але незважаючи на це, турецька влада рішуче не підтримувала радянську ідеологію. Так, турецький лідер К. Ататюрк неодноразово зазначав у промовах про те, що “ми (керівники Туреччини. – А. Н.) підтримуємо більшовиків, але не більшовизм”⁸. Навпаки, турецькі

¹ История внешней политики СССР 1917–1975 гг. ; под ред. А. А. Громыко, Б. Н. Пономарева : в 2 т. – М. : Международные отношения, 1976. – Т. 1.

² Шишкін В. А. “Полоса признаний” и внешнеэкономическая политика СССР (1924–1928 гг.). – Л. : Наука, 1983.

³ Архірейський Д. В. Проблема державної монополії зовнішньої торгівлі доби “воєнного комунізму” та при переході до непу (в контексті перспектив радянської митно-тарифної справи) // Гуманітарний журнал. – 2012. – № 1. – С. 32–43.

⁴ Морозов О. Організаційно-правові засади діяльності митних органів УСРР у 1920–1922 рр. // Вісник Академії митної служби України. – 2003. – № 3. – С. 104–114.

⁵ Чорний В. Б. Україна і митна справа: історичний нарис. – К. : КВІЦ, 2000.

⁶ Орс Р. Д. Русские, Ататюрк и рождение Турецкой Республики. В зеркале советской прессы 1920-х годов ; пер. с тур. – М. : Весь Мир, 2012.

⁷ Там же. – С. 11.

⁸ Там же. – С. 52.

очільники були серйозно занепокоєні “радянською загрозою”, котра виявлялася навіть у Туреччині, наприклад, у закликах російської комуністичної партії до самовизначення радянської Вірменії (1921 р.) чи у чисельних маніфестаціях комуністичної партії Туреччини. Влада новоствореної Турецької Республіки все частіше сприймала постійні намагання СРСР налагодити відносини між державами як спроби встановити контроль над зовнішньою політикою Туреччини та використати останню у своїх інтересах. У відповідь турецька влада влаштувала низку судових процесів над комуністичною партією Туреччини у 1921 р. та навіть заборонила імпорту радянських товарів у 1923 р.

Така заборона й низка інших причин зумовили те, що саме відновлення торгівлі та налагодження економічних відносин стали пріоритетним напрямом зовнішньої політики СРСР щодо Туреччини⁹. СРСР ще протягом 1922–1923 рр. пропонував Туреччині укласти торговельну угоду, але через побоювання Туреччини щодо радянської загрози, договір так і не уклали. Й лише після економічного визнання СРСР Італією та Німеччиною Туреччина наважилась на перетрактації¹⁰.

Перш ніж перейти до розгляду нижчезазначених міжнародних актів, слід прояснити, що ж собою являла радянська державна монополія зовнішньої торгівлі – визначальний фактор у розробці будь-яких міждержавних торговельних домовленостей з іншими країнами. На думку Д. В. Архірейського, “питання монополії зовнішньої торгівлі СРСР мало скоріше політичне (утримання влади), ніж суто економічне значення”, а суть цієї політики полягала в тому, що “держава перебирала на себе право здійснення будь-яких зовнішньоторговельних операцій, відібравши його у приватновласних комерційних фірм та кооперативних організацій”¹¹. Логічно припустити, що й міжнародні економічні договори, котрі укладалися СРСР, мали, насамперед, бути інструментом охорони монополії зовнішньої торгівлі за кордоном, тобто регламентувати не ринкові зв’язки між господарськими суб’єктами обох держав, а відносини між Народним комісаріатом зовнішньої та внутрішньої торгівлі (Наркомторг) і відповідними суб’єктами, в даному разі Туреччини.

До початку переговорів у кожній державі спочатку ретельно опрацьовували вигідні для них положення проектів міжнародних договорів. Порядок укладення та ратифікації міжнародних договорів СРСР у досліджуваній час визначався постановою Центрального виконавчого комітету (ЦВК) СРСР від 21 травня 1925 р. “Про порядок укладення та ратифікацію міжнародних договорів”. Незважаючи на назву, в даному нормативному акті фіксувалися лише умови та порядок здійснення ратифікації міжнародних договорів, порядок укладення ж останніх не визначався. Тому це призводило до індивідуального порядку підготовки кожного міжнародного акта, що мало перевагу в індивідуалізації процедури, але посилювало можливість бюрократичного свавілля під час відповідної роботи. Розглянемо практичну реалізацію даної процедури на прикладі підготовки проекту Торговельного договору та Митної конвенції СРСР з Туреччиною 1927 р.

Перший етап підготовки проектів договорів полягав у опрацюванні та представленні проекту та всіх супутніх документів до Ради народних комісарів (РНК). Цей процес так і називався – представлення проекту. Щодо проектів Митної конвенції та Торговельного договору СРСР з Туреччиною, то їх підготовкою займались Митно-тарифний комітет та економічно-правовий відділ Народного комісаріату закордонних справ (НКЗС), відповідно останній і надав ці проекти урядові 27 січня 1926 р. Разом з текстами Торговельного договору та Митної конвенції у поданні висловлювалась пропозиція розпочати переговори з Туреччиною на основі вищезазначених проектів.

У поданні надавалися такі документи: відозва НКЗС, Пояснювальна записка, тексти відповідних проектів та ст. 2 Торговельного договору між РСФФР і Туреччиною від 16 березня 1921 р., протокол засідань Міжвідомчої наради з підготовки міжнародних договорів від 8 січня 1925 р. і Міжвідомчої наради Наркомторгу від 22 грудня 1925 р., висновок Митно-тарифного комітету та проект постанови РНК.

⁹ *Залаяев Р. И.* Внешняя политика советского государства по отношению к Турции: август 1922 – декабрь 1925 гг. : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к. ист. н. : 07.00.02. – Казань, 2009. – С. 19.

¹⁰ Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф. Р-5446. – Оп. 7. – Спр. 1145. – Арк. 1.

¹¹ *Архірейський Д. В.* Проблема державної монополії зовнішньої ... . – С. 42, 43.

Після подання розпочиналась узгоджувальна процедура – другий етап підготовки договорів. Зазначені матеріали надсилалися великій кількості адресатів, котрі мали право вносити зауваження до даних проектів. Зокрема, ці документи відіслано О. І. Рикову, О. Д. Цюрупі, В. В. Куйбишеву, М. А. Бернштейну, К. Є. Ворошилову, Л. Б. Красіну, Ф. Е. Дзержинському, М. П. Брюханову, О. М. Смирнову, В. В. Шмідту, Л. Д. Троцькому, М. О. Свідерському, Г. І. Петровському, А. Ф. Гартману, Х. Г. Раковському, представництвам НКЗС у Тифлісі, Харкові, Мінську, Ташкенті, Полторацьку, керівникові відділу Близького Сходу НКЗС тощо¹².

Отже, як бачимо, дані проекти мав погодити не лише безпосередньо уряд СРСР, але й представники інших державних інституцій, керівники союзних республік і навіть посли СРСР в інших державах. Це свідчить про деяку громіздкість, але хоча б і формальну, але демократичність процедури.

Деякі адресати: Народний комісаріат воєнно-морських справ, Вища рада народного господарства, НКЗС і Народний комісаріат фінансів (Наркомфін) – навіть відіслали у відповідь свої коментарі та відозви. У цілому з наданими проектами державні органи були згодні, але, наприклад, Наркомфін зауважував щодо неможливості у сучасній економічній ситуації безліцензійного ввезення будь-яких товарів на територію СРСР¹³. В архівній справі, присвяченій досліджуваним нами проектам, не зазначається, яка саме реакція була на зауваження Наркомфіну, проте, аналізуючи остаточний текст договорів, можна зробити висновок, що дану відозву фінансистів ураховано не було.

Після подання представлення та внесення зауважень і відозв зацікавленими органами та особами робота над проектом не завершувалася. Розпочинався третій етап підготовки міжнародного договору – його експертиза, суть якої полягала у зверненні до Комісії законодавчих пропозицій РНК (КЗП РНК) за висновками щодо проектів договорів у цілому та окремо по кожній статті. Лише після отримання цих висновків РНК і ЦВК вирішували остаточну долю проектів. Досліджувані проекти, розглядав один із представників КЗП РНК І. Я. Левінсон, який дав низку зауважень юридичного, економічного й навіть політичного характеру. Аналізуючи його зауваження, можна зазначити, що вони свідчать про високий професіоналізм і ретельність у розгляді даних актів робітниками КЗП РНК, що зумовлювало гідний рівень юридичної техніки та соціальної обґрунтованості досліджуваних актів. До самих висновків КЗП РНК звернімося нижче під час розгляду окремих положень Торговельного договору та Митної конвенції.

Нарешті, четвертий етап підготовки проектів полягав у їх остаточному затвердженні спочатку на засіданні РНК, а потім спільною постановою РНК і ЦВК. Після затвердження делегація СРСР розпочала переговори з турецькою стороною на основі розроблених проектів, і вже 11 березня 1927 р. між Туреччиною й “країною Рад” було укладено Угоду про торгівлю і мореплавство та Митну конвенцію.

Розглянемо особливості проектів даних міжнародних актів, з котрими делегація СРСР розпочинала переговори, а також те, яким чином це відобразилося в остаточних міждержавних угодах. Проект Торговельної конвенції за юридичною технікою та архітектонікою дуже схожий на аналогічні міжнародні договори СРСР з іншими державами. Він складається з 17 статей, котрі, в свою чергу, поділяються на частини, пункти, абзаци, а також примітки (до окремих статей), що містять роз’яснення деяких важливих понять. Змістовно можна виділити такі особливості договору:

1. Комплексний характер акта. Крім звичайних для зовнішньоторговельного договору питань, зокрема питань експорту та імпорту, транзиту товарів між країнами, особливостей міждержавного мореплавства, що, до речі, потім викликало зміну назви в остаточному варіанті, у даному договорі також розв’язувалися проблеми переміщення осіб між країнами, юрисдикція держав щодо приїжджих громадян тощо.

2. Центральне місце у договорі належить питанню Торговельного представництва СРСР у Туреччині. Така особливість характерна для всіх торговельних договорів СРСР і

---

¹² ДАРФ. – Ф. Р-5446. – Оп. 7. – Спр. 1145. – Арк. 1.

¹³ Там само. – Арк. 33.

пов'язана зі специфікою економічної політики останньої – монополією зовнішньої торгівлі¹⁴. Правовий статус торговельного представництва СРСР у проекті був визначений не одразу. В органах СРСР розроблено три його можливі варіанти. У першому варіанті передбачалося, що торговельне представництво СРСР може розміщуватися в усіх великих містах і портах Туреччини й користуватися екстериторіальністю та податковими пільгами. За другим варіантом, лише приміщення торгпредства СРСР у Константинополі та Анкарі могли користуватися повною екстериторіальністю. Приміщення в інших містах не могли користуватися даними перевагами й мали перебувати під юрисдикцією турецького законодавства¹⁵.

Третій варіант, що зазначався в остаточному варіанті проекту договору, визначав, що торговельне представництво уповноважене на відання, реалізацію та регулювання зовнішньої торгівлі СРСР у Туреччині. Йому також, за цим правовим статусом, надавався імунітет щодо заходів забезпечення позову та попереднього виконання рішень судових органів Туреччини¹⁶.

За остаточним же варіантом, визначеним у ст. 10 Торговельного договору, прийнятого 11 березня 1927 р., було синтезовано другий і третій із вищезазначених варіантів, крім останнього положення про імунітет щодо заходів забезпечення позову та попереднього виконання рішень судових органів¹⁷. Отже, робимо висновок, що основною метою СРСР під час укладення цієї угоди був захист владних інтересів держави, а не встановлення ринкових міждержавних відносин.

3. Формальне сприяння. Таке формулювання основного принципу договору неодноразово зазначалося у матеріалах, присвячених проекту акта: у пояснювальній записці НКЗС, у постанові РНК, у зауваженнях щодо проекту договору, наданих КЗП РНК. Формальний режим сприяння, на нашу думку, означав, що СРСР не міг надати генеральне матеріальне сприяння, тобто економічні переваги Туреччині абсолютно щодо всіх питань. Тому встановлювався режим формального сприяння: економічні переваги держави надавали одна одній лише щодо чітко визначених інститутів. Дана особливість була зумовлена, перше, зовнішньоторговельною політикою СРСР, по-друге, досить напруженими політичними відносинами між країнами.

Митна конвенція становила невід'ємну частину торговельних домовленостей між державами. Особливу цікавість викликає вже форма даного акта. Фактично до нього увійшли три переліки товарів: перелік А – товари радянського походження, щодо яких Туреччина надає СРСР тарифні знижки під час експорту, перелік В – товари турецького походження, щодо яких СРСР має надавати тарифні знижки Туреччині під час імпорту, перелік С – товари радянського походження, за якими Туреччина мала надати не тарифні знижки, а найбільше сприяння. Так, наприклад, за переліком А передбачалася майбутня знижка 100 % на турецький тариф № 384 на радянську бавовну. Відповідно до переліку В пропонувалася знижка 30 % на радянський тариф, передбачений ст. 179 на турецьку оливкову олію. Також своєрідним неофіційним додатком до проекту Митної конвенції став проект ноти делегації СРСР, в котрому зазначався перелік продуктів сільського господарства та легкої промисловості турецького походження, які дозволять увозити до СРСР на момент підписання договору без ліцензії¹⁸.

Зрозуміло, до переліків А, В, С увійшли найпотрібніші та найпоширеніші товари експорту/імпорту СРСР і Туреччини. Вищезгаданий експерт КЗП РНК І. Я. Левінсон до даних переліків, детально розроблених Митно-тарифним комітетом, не мав жодних претензій, навпаки, вважав їх найбільш вдалою та обґрунтованою частиною проектів¹⁹. Особливості, порівняно з Торговельною угодою, мали порядок укладення та оприлюднення даного акта. Так, якщо делегації від СРСР щодо Торговельної угоди дозволялося безперешкодно від імені

¹⁴ Там само. – Оп. 7 а. – Спр. 247. – Арк. 20.

¹⁵ Там само. – Оп. 7. – Спр. 1145. – Арк. 60.

¹⁶ Там само. – Арк. 56.

¹⁷ Договір о торгвеле и мореплаваннии между Союзом Советских Социалистических Республик и Турецкой Республикой от 11 марта 1927 г. // Документы Внешней политики СССР. – М. : Политиздат, 1965. – Т. 10. – С. 86, 87.

¹⁸ ДАРФ. – Ф. Р-5446. – Оп. 7. – Спр. 1145. – Арк. 27–30.

¹⁹ Там само. – Арк. 39.

РНК змінювати положення остаточного договору під час переговорів, без подальшого узгодження цих змін, то прийнята Митна конвенція мала обов'язково після прийняття пройти подальше затвердження РНК. Також текст остаточного Договору про торгівлю й мореплавання між СРСР і Туреччиною від 11 березня 1927 р. було опубліковано в офіційному збірнику документів зовнішньої політики СРСР, тоді як переліки, що становили митну конвенцію, ніколи не публікувалися, більше того, в офіційних публікаціях узагалі не згадувалося про існування Митної конвенції як такої. У даних виданнях лише побіжно згадувалася наявність переліків товарів турецького походження, на які СРСР надавав тарифні знижки²⁰.

У ст. 32 Договору про торгівлю та мореплавання було визначено термін для можливо-го розірвання даного договору – 1 рік, строк же його дії зазначено не було²¹. Фактично цей акт діяв по 4 липня 1929 р., після чого держави знову почали переговори про укладення нової угоди. Останню було підписано 16 березня 1931 р. Аналіз Договору про торгівлю і мореплавання 1931 р. свідчить про ще більший вплив монополії зовнішньої торгівлі на політику СРСР щодо Туреччини²². Цей договір вже мав досить тривалу дію й був замінений відповідною угодою 1937 р. Радянсько-турецькі економічні відносини пізнішого часу цілком можуть стати предметом окремого наукового дослідження.

Іншою була подальша доля Митної конвенції. Відповідно до Ноти повноважного представника СРСР у Туреччині міністрові іноземних справ Туреччини Тевфіку Рушді від 11 березня 1927 р. дія переліків, що входять у конвенцію, мала підтверджуватися щороку підписанням Договору про торгівлю і мореплавання. Також умови мали бути заново переглянуті під час укладення наступного торговельного договору²³. В офіційних збірниках документів зовнішньої політики СРСР немає ніяких згадок про підтвердження чи перегляд цих переліків. Відповідно, можна зробити висновок, що Митна конвенція, за офіційними даними, мала термін дії лише один рік і продовжена державами не була.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про роль даного Торговельного договору та Митної конвенції, укладених СРСР та Турецькою республікою у 1927 р., для кожної держави та подальших економічних і політичних зв'язків між ними. Після політичного радянсько-турецького договору 1925 р. дані торговельно-митні угоди стали додатковою гарантією підтримки й допомоги Туреччині з боку СРСР. Останній же у перспективі бажав як мінімум не мати Туреччину серед своїх ворогів, особливо враховуючи географічне розташування цієї країни. Недарма ж саме Туреччина стала першою державою Азії, з якою СРСР уклав такий економічний договір.

Ті поступки, на котрі СРСР був вимушений піти щодо Туреччини у міждержавних актах, на нашу думку, деякою мірою навіть суперечили монополії зовнішньої торгівлі. Але не можна оминати й зворотного впливу політики державної монополії на дані договори, про що свідчить, наприклад, вищерозглянуте питання торгового представництва СРСР у Туреччині. Для зв'язків обох держав дані угоди відіграли величезну роль, адже продемонстрували можливість не лише суто політичних домовленостей між ними, колишніми ворогами, а й на спроможність домовитися також в інших важливих сферах державно-суспільного життя. На жаль, дані договори не мали довготривалого строку дії, що було обумовлено низкою об'єктивних та суб'єктивних причин та, зокрема, зміною в СРСР наприкінці 20-х рр. нової економічної політики на командно-адміністративну модель управління.

²⁰ Нота повноважного представителя ССРСР в Турції міністру іноземних дел Турції Тевфіку Рушді от 11 марта 1927 г. // Документы Внешней политики ССРСР. – Т. 10. – М. : Политиздат, 1965. – С. 99.

²¹ Договор о торговле и мореплаваннии между Союзом Советских Социалистических Республик и Турецкой Республикой от 11 марта 1927 г. // Документы Внешней политики ССРСР. – Т. 10. – С. 92.

²² Договор о торговле и мореплаваннии между Союзом Советских Социалистических Республик и Турецкой Республикой от 16 марта 1931 г. // Документы Внешней политики ССРСР. – М. : Политиздат, 1965. – Т. 14. – С. 188–197.

²³ Нота повноважного представителя ССРСР в Турції міністру іноземних дел Турції Тевфіку Рушді от 11 марта 1927 г. // Документы Внешней политики ССРСР. – Т. 10. – М. : Политиздат, 1965 – С. 99.